

7. Скригонюк М.І. Криміналістична термінологія: навчальний посібник. – К.: Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2003. – 125 с.
8. Словник синонімів української мови: У 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 2001.
9. Сучасна українська літературна мова: Стилістика / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К., 1973.
10. Теория доказательств в советском уголовном процессе: 2-е изд. – М.: Юрид. лит., 1973.
11. Хазін М. А., Бойко М. Д., Співак В. М. Зразки кримінально-процесуальних документів (дізнання та досудове слідство). – К.: Атіка, 2008.
12. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український): 1500 термінів. – Харків: Право, 2001. – 552 с.
13. Шепітько В. Ю. Криміналістика: Словник термінів. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 262 с.

УДК 343.156

Кіцен Н.В.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінально-правових дисциплін
Чернівецького факультету Національного університету
«Одеська юридична академія»

СВОБОДА АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ ВИРОКІВ ТА УХВАЛ СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена дослідженню питання свободи апеляційного оскарження вироків та ухвал суду у кримінальному провадженні. Указано нормативну сутність та сформульовано визначення свободи апеляційного оскарження вироків, ухвал суду.

Ключові слова: апеляційне оскарження, вирок, ухвала, право на апеляційне оскарження, свобода апеляційного оскарження.

Статья посвящена исследованию вопроса свободы апелляционного обжалования приговоров и определений суда в уголовном производстве. Указана нормативная сущность и сформулировано определение свободы апелляционного обжалования приговоров, определений суда.

Ключевые слова: апелляционное обжалование, приговор, определение, право на апелляционное обжалование, свобода апелляционного обжалования.

The article is dedicated to the question of freedom of appeal sentences and rulings in criminal proceedings. The normative nature is defined and definition of freedom of appeal sentences and rulings of the court is formulated.

Key words: appeal, sentence, ruling, the right to appeal, freedom of appeal.

Постановка проблеми. Здійснення ефективної судової реформи в Україні вимагає побудови такої системи перегляду судових рішень, яка б не допускала набрання законної сили незаконними та необґрунтованими вироками, ухвалами, постановами. Правосуддя у кримінальних справах за своєю сутністю не було би правосуддям, якби закон не надавав зацікавленим особам права на оскарження судового рішення та виправлення судової помилки ще до того, як рішення набрало законної сили. Натепер у КПК України 2012 р. передбачено лише одну форму перевірки судових рішень, які не набрали законної сили: апеляційне провадження, яке, як і інші стадії кримінального провадження, здійснюється на основі загальних умов провадження у стадії. До системи загальних умов апеляційного провадження належить і свобода апеляційного оскарження вироків та ухвал суду.

Аналіз дослідження даної проблеми. Проблематика свободи оскарження судових рішень, які не набрали законної сили, досліджувалася у наукових працях таких вчених, як І. Афанасьєв, Б. Бардамов, С. Беззубов, Н. Бобечко, В. Бойко, С. Ворожцов, В. Калмиков, Л. Кульчак, Е. Куцова, Н. Лантух, Є. Мартинчик, М. Строгович, О. Сухова та ін., однак ці

дослідження, як правило, виконані на основі раніше діючого кримінально-процесуального законодавства та здійснювалися у межах більш загальних проблем апеляційного та касаційного провадження.

У зв'язку із цим **метою цієї статті** є аналіз регламентації питання щодо свободи оскарження у новому КПК України на основі існуючих доктринальних розробок із цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. Свобода оскарження судових рішень у літературі визнається рисою (властивістю) сучасного апеляційного [1, с. 75; 2, с. 447; 3, с. 189; 4, с. 281] провадження та касаційного [5, с. 505; 2, с. 471; 6, с. 514; 7, с. 460] провадження (за КПК 1960 р.), загальною умовою провадження з перевірки судових рішень, які не набрали законної сили [8, с. 19; 9, с. 107]. Свобода оскарження визнавалася й однією з найважливіших рис радянської касації (касаційного провадження) [10, с. 13; 11, с. 7] та радянського інституту оскарження і перевірки вироків [29], а також принципом касації [12, с. 367].

У літературі існують різні підходи до тлумачення свободи оскарження [13, с. 69; 14, с. 342-343; 9, с. 125; 15, с. 67]. Можна стверджувати, що у сучасній кримінально-процесуальній доктрині свобода оскарження пов'язується з: нормативним закріпленням права на оскарження; закріпленням кола суб'єктів оскарження; об'єктів оскарження; правомочністю доповнення, зміни та відкликання скарги; правомочністю визначення меж оскарження; правом подання скарги рідною мовою.

Свобода оскарження забезпечується рядом кримінально-процесуальних гарантій [14, с. 343; 5, с. 505-506].

Однією із цих гарантій у радянській кримінально-процесуальній доктрині визнавалося те, що «в законі не вказано, що вирок може бути оскаржено та опротестовано лише за наявності підстав для скасування або зміни вироку» ([10, с. 26-27]).

У новому КПК 2012 р. у п. 4 ч. 2 ст. 396 передбачено, що обов'язковим елементом апеляційної скарги є вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість

судового рішення. Отже, по суті, як і за КПК 1960 р., скажчик зобов'язаний вказати, у чому полягає незаконність вироку, ухвали та доводи на її обґрунтування, тобто, фактично вказати підстави для скасування або зміни судових рішень. Але ця вказівка скажчика є попередньою оцінкою законності та обґрунтованості судового рішення, яка, безумовно, не є і не може бути обов'язковою для вищого суду. У зв'язку із цим неточним буде твердження про те, що вирок може бути оскаржено лише за наявності підстав для скасування або зміни вироку, оскільки констатувати наявність цих підстав може лише вищий суд. Однак у скарзі має знайти своє відображення суб'єктивна впевненість скажчика у незаконності судового рішення та доводи на її обґрунтування. Ці положення законодавства свідчать про певне обмеження свободи оскарження судових рішень, які не набрали законної сили. М.І. Сірій навіть указав на те, що „не є правильним вимагати від апелянта наведення в апеляції обґрунтування незаконності рішення суду першої інстанції з посиланням на відповідні нормативно-правові акти. Апелянт може зробити це за власною ініціативою, але така вимога, зазначена як обов'язковий елемент змісту апеляційного звернення, не відповідає суті апеляції” [16].

У радянській доктрині кримінального процесу [17; 18, с. 76; 10, с. 26] та надалі [19, с. 412] як гарантія можливості оскарження вироків розглядалася відсутність формальних вимог, яким має відповідати касаційна скарга, подана на вирок засудженим, потерпілим, виправданим. Ст. 396 КПК України 2012 р. закріплює формальні вимоги до змісту апеляційної скарги, недотримання яких тягне за собою залишення апеляційної скарги без руху із наданням строку для усунення недоліків, а у разі їх неусунення у встановлений строк – повернення апеляційної скарги. Дійсно, враховуючи формальні вимоги до скарги, можна стверджувати про істотну трансформацію свободи оскарження, оскільки зараз ця свобода, по суті, залежить від ступеня юридичної обізнаності скажчика та можливості отримати кваліфіковану правову допомогу. При цьому участь захисника у суді апеляційної інстанції не є обов'язковою, крім випадків, передбачених ст. 52 КПК. Таке

становище не можна визнати сприятливим для забезпечення ефективності виправлення судових помилок і реалізації конституційного принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень суду. У доктрині є пропозиції щодо виправлення цього становища [20; 21, с. 9; 22, с. 242]. Як уявляється, найбільш доцільним механізмом забезпечення доступу до апеляційної перевірки справи буде не спрощення або диференціація форми апеляційної скарги, а гарантування надання зацікавленим в оскарженні суб'єктам кваліфікованої правової допомоги.

Свобода оскарження як загальна умова апеляційного оскарження пов'язана із суб'єктивним правом особи подати скаргу, якщо, на її думку, винесене рішення стосується її інтересів.

У новому КПК 2012 р. ст. 393 передбачає коло осіб, які мають право на апеляційне оскарження.

Стаття 393 КПК 2012 р., як і ст. 348 КПК 1960 р., пов'язує межі оскарження судових рішень з інтересом обвинуваченого, потерпілого, а також неповнолітнього, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру. Однак при цьому ані поняття, ані межі цього інтересу не визначено. Таким чином, законодавець, на жаль, не врахував доктринальні пропозиції щодо виключення вказівки на інтерес засудженого (за КПК 2012 р. – обвинуваченого) при визначенні меж оскарження.

Що стосується права на оскарження потерпілого, його законного представника чи представника, то вони мають право на апеляційне оскарження у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції. Однак, якщо мова йде не про цивільний позов, то вживання терміна «вимоги» взагалі є некоректним. Точніше було б указати, що ці суб'єкти вправі подати апеляційну скаргу у частині, що стосується інтересів потерпілого, і в межах того обвинувачення, яке підтримувалося ним у суді першої інстанції. Обмеження апеляційного оскарження судового рішення інтересами потерпілого є виправданим, оскільки, враховуючи підстави набуття статусу потерпілого, інтерес потерпілого

можна визначити достатньо чітко, тому що він пов'язаний з відшкодуванням завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Законним інтересом потерпілого слід вважати захист його прав, порушених злочином, а також притягнення особи, чийм злочином їй було завдано шкоди, до кримінальної відповідальності з подальшим справедливим покаранням [23, с. 308].

Цивільний позивач має право подати апеляційну скаргу в частині, що стосується вирішення позову. Однак виправдання обвинуваченого тягне за собою відмову в задоволенні позову або залишення без розгляду, однак цивільний позивач може заперечувати не власне проти рішення за позовом, а проти виправдання підсудного. Тому ця вказівка ст. 393 КПК не обмежує позивача у праві оскаржувати обґрунтованість виправдання, оскільки вирок суду в цій частині є, передусім, рішенням щодо питання про підстави позову. Адже підставами позову є ті юридичні факти, які є також підставою для вирішення питання щодо вини особи. Вирішення цивільного позову залежить від вирішення питань про те, чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа; чи має це діяння склад кримінального правопорушення і якою саме статтею кримінального закону він передбачений; чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення. Вирішення цих питань і цивільний позивач, і цивільний відповідач вправі оспорювати. Однак предметом скарги цивільного позивача не може бути питання про покарання [18, с. 55], інші питання, пов'язані із застосуванням кримінальної відповідальності, відбуттям покарання [23, с. 309]. Проте складно погодитися з тим, що цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники не мають права оспорювати рішення суду про кваліфікацію злочину [23, с. 309]. Розмір встановленої шкоди може впливати на кваліфікацію злочину; й у випадках, коли певні наслідки злочину передбачені як елемент складу злочину, то встановлення таких наслідків охоплюється поняттям події злочину, оскільки відсутність таких наслідків не дозволяє розглядати діяння як подію злочину [24, с.

220]; тоді інтерес цивільного позивача залежить і від кваліфікації діяння.

У зв'язку з цим необхідно вказати на певну неточність формулювання ст. 348 КПК: цивільний позивач має право подати апеляційну скаргу в частині, що стосується вирішення позову. Але в ухвалі про закриття кримінального провадження цивільний позов не вирішується; однак це питання має значення для забезпечення інтересів цивільного позивача. Тому у ст. 393 КПК необхідно передбачити, що цивільний позивач має право подати апеляційну скаргу в частині, що стосується підстав цивільного позову.

Можливість обвинуваченого, стосовно якого ухвалено виправдувальний вирок, його законного представника чи захисника оскаржити вирок обмежена мотивами та підставами виправдання.

У літературі вказується на проблемність застосування терміна «мотиви виправдання». На думку О.Ю. Костюченко, змістом поняття «мотиви виправдання» є викладення власного переконання суддів, які входять до складу суду, що постановив вирок, та аргументація їх думки при обранні тієї чи іншої підстави виправдання підсудного. Фактично це поняття є похідним від підстав виправдання, оскільки мотиви виправдання – це зазначення у вирокі, чому суд застосовує одну з можливих підстав виправдання. Невідповідність підстави і мотиву виправдання може мати місце тільки у разі, якщо суд помиляється, наводячи доводи на користь застосування однієї підстави виправдання, а застосовує зовсім іншу. Але в такому разі доцільніше вести мову про невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи. Оскарженню повинні підлягати не мотиви, а підстави виправдання [20]. Як уявляється, у випадку виправдання особи значення має не тільки підстава, але й мотиви виправдання, адже, виходячи з положень принципу презумпції невинуватості, у вирок не можуть включатися твердження, які ставлять під сумнів невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. І в разі наявності подібних тверджень виправданий повинен мати

право на те, щоб просити апеляційний суд виключити їх із вироку.

У літературі неодноразово зверталася увага на те, що серед суб'єктів апеляційного оскарження повинен вказуватися прокурор без будь-яких обмежень щодо обсягу його повноважень [25, с. 100; 26, с. 45]. Крім того, справедливо звертається увага й на те, що прокурор як ініціатор апеляційного перегляду судового рішення відрізняється від інших апелянтів [27, с. 194], по-перше, тим, що він, подаючи апеляцію, стоїть на варті як публічних, так і приватних інтересів, захищаючи при цьому права та свободи людини і громадянина, а по-друге, тим, що прокурор є носієм обов'язку ініціювання апеляційного перегляду кожного неправосудного судового рішення, тоді як для усіх інших суб'єктів, зазначених у ст. 348 КПК, подача апеляції є правом [28, с. 8]. У новому КПК цю проблему усунено, оскільки у п. 6 ч. 1 ст. 393 указано, що апеляційну скаргу має право подати прокурор; обмеження обсягу його повноважень на апеляційне оскарження не указуються. Крім того, право на подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами мають також незалежно від їх участі в судовому провадженні службові особи органів прокуратури вищого рівня: Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники. Ці норми, безумовно, сприятимуть оперативності та ефективності виправлення судових помилок, оскільки прокурор уже не буде обмежений рамками того обвинувачення, що підтримував прокурор, який брав участь у суді першої інстанції.

Висновки. Нормативна сутність свободи апеляційного оскарження вироків та ухвал суду полягає у тому, що: 1) це положення спрямоване на реалізацію конституційного принципу судочинства: забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень суду, крім випадків, встановлених законом; 2) реалізується у межах суб'єктивного права учасника кримінального провадження на оскарження вироку або ухвали, тобто має диспозитивний характер; 3) сприяє

захисту публічних та приватних інтересів; 4) судове рішення може бути оскаржено суб'єктом, який має на це право, якщо, на його думку, це рішення стосується його інтересів; 5) таке оскарження носить деволютивний та суспенсивний характер; 6) кримінальне процесуальне законодавство закріплює: об'єкти, суб'єктів, умови, порядок оскарження вироків та ухвал.

Таким чином, свободу апеляційного оскарження вироків, ухвал суду можна визначити як правове положення, яке регламентує сукупність правомочностей суб'єктів, інтересів яких стосуються вироків та ухвали, які не набрали законної сили, із подання апеляційних скарг, які є приводом до обов'язкового початку апеляційного провадження (при дотриманні нормативних вимог щодо об'єктів, суб'єктів, умов, порядку оскарження). У КПК України 2012 р. збережено таку загальну умову апеляційного провадження, як свобода оскарження вироку та ухвали суду, хоча при цьому залишилися деякі проблеми, пов'язані із регламентацією меж прав суб'єктів на апеляційне оскарження.

Література:

1. Беззубов С.И. Производство по уголовному делу в апелляционном суде: Проблемы теории, нормативного регулирования и правоприменительной практики : дисс. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Сергей Иванович Беззубов. – Нижний Новгород, 2007. – 247 с.
2. Кримінальний процес : підручник / За ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
3. Муравин А.Б. Уголовный процесс. Учебное пособие / А.Б. Муравин. – Харьков : Бурун Книга, 2008. – 240 с.
4. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України : підручник : Рекомендовано МОН України / Л.Д. Удалова. – К. : Вид. Паливода А.В., 2007. – 352 с.
5. Бойко В. Основні риси касації в світлі нового кримінально-процесуального законодавства України / В. Бойко // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – 2004. – Вип. 39. – С. 504–512.
6. Кульчак Л. Окремі риси касації за чинним КПК України / Л. Кульчак // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2004. – Вип. 39. – С. 513–518.

7. Лобойко Л.Н. Уголовно-процессуальное право : учебное пособие : курс лекций / Лобойко Л.Н. – Х. : Одиссей, 2007. – 672 с.
8. Кримінально-процесуальне право України : підручник / За заг. ред. Ю.П. Аленіна. – Х. : ТОВ «Одиссей», 2009. – 816 с.
9. Лантух Н.В. Формы проверки не вступивших в законную силу приговоров : дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.09 / Наталия Викторовна Лантух. – СПб., 2001. – 198 с.
10. Мартынчик Е.Г. Охрана прав осужденного в кассационном производстве / Е.Г. Мартынчик. – Кишинев, 1979. – 120 с.
11. Скорик Н.В. Прокурор в стадии кассационного производства в советском уголовном процессе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 715 – «Уголовное право и уголовный процесс» / Н.В. Скорик. – Харьков, 1967. – 18 с.
12. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – М. : Наука, 1970. – Т. 2. – 516 с.
13. Бардамов Б.Г. Сущность, содержание и значение кассационного производства в российском уголовном процессе : дисс. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Борис Гаврилович Бардамов. – Иркутск, 2006. – 201 с.
14. Бобечко Н. Система перегляду судових рішень у кримінальному судочинстві України та засади, на яких вона ґрунтується / Н. Бобечко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : Матеріали XV регіональної науково-практичної конференції. 4–5 лютого 2009 р. – Львів : Юрид. ф-т ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – С. 342–346.
15. Сухова О.А. Кассационное обжалование судебных решений в российском уголовном процессе : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Ольга Алексеевна Сухова. – Саранск, 2004. – 361 с.
16. Сірій М. Система перегляду судових рішень в Україні : погляд у майбутнє [Електронний ресурс] / М. Сірій // Юридичний журнал. – 2003. – № 3 // Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=18>.
17. Афанасьев И.Ф. Обжалование и проверка приговоров, не вступивших в законную силу, в советском уголовном процессе : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук [Электронный ресурс] / И.Ф. Афанасьев ; Военно-юридическая академия. Кафедра судебного права. – М. : РИО ВЮА, 1954. – 20 с. // Режим доступа к автореферату: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=69458>.

18. Куцова Э.Ф. Советская кассация как гарантия законности в правосудии / Э.Ф. Куцова. – М. : Госюриздат, 1957. – 227 с.

19. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – К., 1999. – 533 с.

20. Костюченко О.Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.Ю. Костюченко ; Акад. адвокатури України. – К., 2005. – 18 с.

21. Теремецький В.І. Право на апеляційне оскарження вироку та процесуальний порядок його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / В.І. Теремецький ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 18 с.

22. Теремецький В.І. Проблеми реалізації принципів кримінального судочинства України у стадії апеляційного провадження / В.І. Теремецький // Судова реформа в Україні : проблеми і перспективи. – К. – Х., 2002. – С. 239–242.

23. Анікіна Н. Апеляція на вирок суду в частині цивільного позову у кримінальному процесі / Н.Анікіна // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2007. – Вип. 44. – С. 307–314.

24. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В.Т. Маляренка, Ю.П. Аленіна. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 944 с.

25. Коваль В. Ініціювання апеляційного провадження / В.Коваль // Вісник прокуратури. – 2003. – № 12(30). – С. 97–101.

26. Маляренко В.Т. Про подання апеляцій на судові рішення у кримінальних справах / В.Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 1(29). – С. 42–53.

27. Сліпченко В.І. Об'єктивні, суб'єктивні та формальні передумови виникнення права на апеляційне оскарження вироку місцевого суду / В.І. Сліпченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2006. – №4. – С. 188–197.

28. Фідря Ю.О. Діяльність прокурора в контрольних стадіях кримінального процесу : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «судоустрій ; прокуратура та адвокатура» / Ю.О. Фідря. – Одеса, 2010. – 20 с.